

O ŚWIECIE ROŚLINNYM
WYOBRAŻENIA, WIERZENIA I PODANIA
LUDU RUSKIEGO

NA WOŁYNIU

WE WSI JURKOWSZCZYŹNIE POW. ZWIAHELSKIM

ZEBRAŁA

ZOFIJA ROKOSSOWSKA.

Osobne odbicie ze Zbioru wiadomości do Antropologii krajowej Dz. III. T. XIII. Akademii Umiej.

KRAKÓW.
W DRUKARNI UNIwersytetu Jagiellońskiego
pod zarządem A. M. Kosterkiewicza.
1889.

O ŚWIECIE ROŚLINNYM
wyobrażenia, wierzenia i podania
ludu ruskiego
na Wołyniu

we wsi Jurkowszczyźnie pow. Zwiahelskim

zebrała

Zofija Rokossowska.

Wiadomości o tem jak lud po swojemu pojmuje świat roślinny i zwierzęcy w ogólności, a szczególnie o tem co on wie o roślinach i zwierzętach użytecznych mu lub szkodliwych, jak je odróżnia i nazywa, jakie im przypisuje własności pospolite, lekarskie i guślarskie, jak się z nimi obchodzi, do czego i w jaki sposób ich używa, stanowią przedmiot ze wszech miar najtrudniejszy do zbadania.

Jedni albowiem mało co wiedzą o tem wszystkim, inni mają wiadomości nader bałamutne, a ci co wiedzą najwięcej, tają się z tem najczęściej jako ze spuścizną tajemniczą mądrości przodków, któraby według ich przeświadczenia całą wartość i moc swą straciła przez wyjawienie jej osobie obcej.

Wszelkie więc wiadomości tego rodzaju, zbierane zwykle ziarnko po ziarnku, mozolnie i powolnie ze źródeł najrozmaitszych, tem większą wartość mieć muszą dla etnologa. Znając też cenę tych rzeczy, przy moich studyjach ludowych starałam się od lat wielu zapisywać sobie

B/337

skrętnie każdy szczegół dostrzeżony lub posłyszany o tym przedmiocie. Gdy zaś z tego, co się tym sposobem zebrało z samej Jurkowszczyzny, same wiadomości o roślinach utworzyły już pewną całość dość pokązną liczebnie, a przytem dość pełną i urozmaiconą co do treści; mniemam przeto że się one przydać już mogą jako przyczynek nowy i pożądaný do uzupełnienia materyjałów o zielnictwie ludu ruskiego, ogłoszonych już dawniej przez A. Nowosielskiego¹⁾ Prof. A. S. Rogowicza, T. K. Wołkowa²⁾ i innych.

W tej myśli podaję w niniejszem opracowaniu wszelkie wiadomości ludu miejscowego o roślinach, a mianowicie: nazwy rozmaitych roślin, ich własności pospolite i lekarskie, wierzenia przesądne ludu o ich mocy tajemniczej i t. p.

Dla łatwiejszego użytkowania z podanych tu materyjałów uporządkowałam je w sposób następujący: w pierwszym rozdziale wstępnym są wiadomości wszelkie o rozmaitych rodzajach roślin w ogólności, t. j. o drzewach owocowych, warzywach, zbożu, ziołach i grzybach. W drugim, najobszerniejszym dziale, który stanowi główną część niniejszej pracy, podaję wiadomości o każdej znanej roślinie.

Te zaś rośliny dla łatwiejszego orjentowania się uporządkowałam za wzorem Prof. Rogowicza alfabetycznie według nazw botanicznych łacińskich, które po największej części sama określiłam podług okazów żywych każdej rośliny; co do niektórych zaś, a mianowicie 27 gatunków (odznaczonych gwiazdkami przy nazwach łacińskich) nazwy ich oznaczone zostały w Komisji fizyograficznej Akademii Umiejętności podług zasuszonych okazów, które w tym celu zebrałam i przesałam.

Na ostatek, w dodatku do tego wymieniłam na końcu kilka roślin takich, które lud zna tylko z podania, lecz ich samych nie widział i wskazać nie może.

Przy tem wszystkiem, mając to za rzecz pożądaną dla przyszłych badaczy tego przedmiotu, ażeby wszelkiego rodzaju wiadomości odnoszące się do pewnej rośliny każdy mógł znaleźć zgromadzone w tem miejscu, nie wahałam się powtórzyć tutaj nieraz i takie szczegóły z zielnictwa ludowego, które już były raz podane przeze mnie przed paru laty w liczbie innych materyjałów etnograficznych, opracowanych przez p. Prof. J. Kopernickiego.

I. O roślinach w ogólności.

a) Drzewa.

1. W którym dniu miesiąca zaszczepia się drzewko owocowe, za tyle lat ono rodzić będzie; więc gdy duże drzewa nie rodzą, to przypisują właśnie późnemu szczepieniu.

¹⁾ „Lud Ukraiński.“ Wilno 1857 T. II. str. 143—150 i 168—17.

²⁾ „Zapiski Jugo-Zapodn. otdiela Imp. russkawa Geograficz. Obszczestwa. Kijew. 1874 T. I. str. 109—178.

2. Kraść drzewka owocowe, warzywa, kwiaty i t. p. nie uważa się za grzech, gdyż kradzione lepiej rosną.

3. Jeśli zima jest śnieżną, to drzewa owocowe obficie kwitnąć będą.

4. Dla zabezpieczenia drzew owocowych od mrozu przewiązują je przewiosłami ze słomy w wiliją Bożego Narodzenia.

5. Drzazgi z drzewa strzaskanego przez piorun służą do wypędzania szczurów.

6. Drzewa obalonego przez burzę nie używa się na budynek, chociażby było zdrowe.

b) Owoce i jagody.

1. Przed d. 6-go Sierpnia, t. j. przed „Spasem“ matka, której dziecię umarło, nie jada żadnych owoców, bo w tym dniu Matka Boska rozdając w niebie owoce dzieciom, temu z nich, którego matka jadła owoce przed Spasem, daje tylko połówkę.

2. Jeśli kartofle urodzą, to na drugi rok będzie dużo wiszeń i czereszeń.

3. Gdy huby (grzyby) urodzą, to jagód będzie obfitość.

c) Warzywa.

1. Zasiewając grzędy, uważają aby na niebie były obłoczki, bo wówczas warzywo będzie dorodne; gdy zaś niebo jest czyste lub całe zachmurzone, to korzeń warzywa będzie cienki.

2. Jeśli marchew i pietruszka dobrze w grzędach przezimują, to pszenica urodzi.

d) Zboża.

1. Dożynając żyta lub pszenicy, zostawiają kępkę zboża niezżętego, wiążą z niego tak zwaną „brodę“ (Spásowa boroda), pochylają kłoski na dół, ubierają je w kwiatki, barwne gałganki, tańczą w okóło, wykrzykują i tarzają się po ziemi, ażeby zapewnić tem urodzaj na rok przyszły.¹⁾

2. W dziewięciu gatunkach zboża kąpią dzieci suchotnicze, biorąc po trzy garście każdego zboża na 9 kąpiele, lub po garści na trzy kąpiele. Do tego używają się zboża następne: żyto, pszenica, owies, jęczmień, groch, proso, hreczka, soczewica i len.

3. Na chrzcinach chłopca „baba“ (akuszerka) rozdaje obecnym bukiety z kłosów zboża.

4. Od wili B. Narodzenia aż do Trzech Króli, stoi na „posadi“ snopek składający się z różnych rodzajów zboża. Oddają go potem koniom i bydłu i z niegoż ziarna trochę zostawiają dla drobiu;

¹⁾ Czyby to nie było zabytkiem dawnych ofiar opiekuńczemu bóstwu składanych? Jak wiadomo z mitologii germańskiej, rolnik zostawiał koniowi boga Wodana pęk zboża na polu, śpiewając: „Wodan weż paszę dla twego konia; teraz to cieni i oset, aby na przyszły rok dobre tu było zboże.“

(6)

jednym tylko owcom nic z niego nie dają, gdyż jeszcze bardziej beczaliby, naśladowując kolendników.

5. W dzień Nowego roku mali chłopacy z pełnemi rękawicami różnego zboża biegają po domach posypywać, i wpadłszy do izby wołają: „rodź Boże żyto, pszenyciu, wsiaku pasznicu.“

6. W dzień zasiewu oziminy gospodarz przyjmuje u siebie sąsiadów lub krewnych, przyczem nieodmiennie muszą być podane pirogi; a kto z gości bierze pierwszy pirog z misy, przemawia: „szob rodyły kołoski, jak tyji perożki.“

7. Gospodarz, wyjeżdżając do pierwszego siewu, bierze ze sobą obrusek i chleb, które kładzie na swem polu, a pierwszą garść siewu rzuca ze zboża wykruszonego z kłosów poświęconego wianka.

8. Znalezione na drodze powróśło żytnie lub pszenne używa się bardzo skutecznie do podkurzania osób chorych z przeziębienia, „gdy je zły wiatr owiał.“

e) Zioła

Lud zna, uprawia lub zbiera dziko rosnące, mnóstwo ziół które przechowuje na rozmaity użytek. Sąto albo zwykłe zioła lekarskie, znane i po aptekach; albo z tajemniczych własności swoich i mocy znane niewielu osobom i używane przeciw urokom i do różnych czarów; są też inne, których używają do napojów miłosnych lub na truciznę; są nakoniec rośliny symboliczne, jak „marona“, dawana tylko umarłym, lub barwinek, i dawniej ruta, używane do wianka weselnego, jako symbol dziewictwa albo jak bylica która jest niezbędną do ustrojenia „Kupajła.“ Po ogrodach swoich włościanki uprawiają przeważnie rośliny aromatyczne, jakoto: boże drzewko, rutę, mięte, szalwję, józefek, wrotycz, lubystek, maronę, wasylki, i kanuper. Z kwiatów zaś hodują najpospoliciej: georginije, malwy, nasturcye, nagietki, czarnobrewki, turki, indyche nosy, tureckie proso, tuję, piwoniję, orliki, astry i powój.

Zioła święcą trzy razy do roku: najprzód „na Spasa“ (Przemienienie Pańskie) 6-go Sierpnia, gdy mężczyźni niosą do cerkwi wianki ze zboża zrobione przy żniwie, wszelkie owoce i miód; kobiety zaś niosą zioła i kwiaty. Drugi raz na „Makoweja“ (11-go Sierpnia), a trzeci raz na „perszu Preczystu“, (Matkę B. Zielną) 15-go Sierpnia, gdy oprócz ziół, święcą także dojrzałe makówki, całe korzenie marchwi, pietruszki, konopie (żeńską roślinę), słoneczniki i t. p. Zioła te służą później do leków dla ludzi i bydła we wszelkich chorobach. Dają je pić lub używają do okadzania chorych, lecz przeważnie do kąpiei, a także na poduszki do trumien.

Najlepszą porą do zbierania tych ziół, jest koniec Maja i Czerwiec aż do św. Jana Chrzciciela, lecz nie później.

Oprócz tych są jeszcze zioła znane tylko z podania i pieśni, jak: „trojzile“ zapewniające szczęście posiadaczowi, „lonok“ sprowadzający na 7 lat nieszczęście, „perekotytpołe.“ i t. p.

f) Grzyby.

Znane są ludowi grzyby dwojakiego rodzaju: 1° grzyby cewinkowe (*Boletus*), po rusku *hrybý*, w rozmaitych gatunkach, zwanych: „hryb (prawdziwy) babka, maśluk, zajczy hrybòk, reszotnyk, krasnoholowci (rodzaj babki z czerwonymi główkami) i syniak.“ Wszystkie one z wyjątkiem ostatniego są jadalne.

2° Huby blaszkowate (*Agaricus*), po rusku *hubjaki*. Z nich jedne są jadalne: „ryżki, peczeryci, syrojiżki, openki, chraszczy, łysyci, tolstuchy, korowki, swynki, radówki, piddubci, zełenycci, łobki, płochi, wownianki, prybołótuchi, hruzdy,“ inne zaś szkodliwe: „muchomory, bielaki, horeczaki, kowpaki, sterynwki, wołynki.“

O grzybach i hubach powiadają tu rzeczy następujące:

1. Maśluków i rydzów nie należy zbierać przed żniwami, bo to jest pora niewłaściwa na to i mogą zaszkodzić.
2. Dużo grzybów zapowiada nieurodzaj na zboże.
3. Gdy jest dużo hub, to zima będzie ostra.
4. Gdy w lecie mgła osiada rankami, to będzie grzybów dużo.
5. Gdy się grzyby pokażą na nowiu, to krótko trwają, a gdy na starych dniach, to dłużej.

II. O roślinach w szczególności.

1. *Abies pectinata* D.C. Jodła — *Jałyna*.

Jodła, jako obraz pięknej, rosłej i wysmukłej postaci niewieściej, występuje częstokroć w pieśniach, szczególnie weselnych.

2. *Achillea Millefolium* L. Krwawnik — *Krowawnijk*.

1. Napar z kwiatu dają pić przeciw kolce.
2. Całą roślinę warzą do kąpieli na uśmierzenie rżnięcia żołądka.
3. Liśćmi siekanymi i zmieszaniem z kwaśnym mlekiem karmią indyki.

3. *Acer platanoides* L. Klon — *Kłen*, *Kłenyna*.

1. Świeżymi gałęzmi klonu zwykle umajają chaty na Zielone święta.
2. Klonowe jarzma są najłżejsze i najlepsze, o czym wspomina się nawet w czumackiej pieśni: „Kłenowyji jarma, ternowy zanozy, oj sam sobi poroblu,“

3. Sok z klonu na wiosnę spuszczają do picia.

4. *Acer pseudoplatanus* L. Jawor — *Jawor*.

Jak jodła i brzoza w pieśniach służą do porównań z kobietą, tak dąb i jawor do symbolizowania siły i dorodności męskiej, np. w kolendzie: „To ne jawor stoit zełeneńki, to krasnyj nasz panycz mołodeńki.“

(8)

5. *Aconitum Napellus* L. Toja — *Tuja*.

Odwar dają pić na poronienie, nie zważając na niebezpieczne następstwo tego.

6. *Acorus calamus* L. Tatarak — *Łepechd*.

1. Liściem tataraku posypują chatę i podwórka na Zielone święta.
2. Miękie i kruche środki jadają surowe.
3. Odwar z korzenia suszonego piją na wzmocnienie żołądka, wzbudzenie potów.
4. Rozparzone ciepłe liście kładą przy bólu krzyżów.

7. *Aesculus Hippocastanum* L. Kasztan — *Kasztan*.

Korę z młodych gałązek gotują i piją od febry.

8. *Aethusa Cynapium* L. Blekot — *Blekot*.

Po wypiciu blekotu, człowiek durzeje, na ścianę się drapie, lecz nie umiera.

9. *Agrimonia Eupatoria* L. Rzepik posp: *Repiaszki*.

1. Odwar z rzepiku piją w cierpieniach wątroby.
2. Płóczęą tymże gardło, gdy migdałki nabrzękną.

10. *Agrostema Githago* L. Kąkol — *Kukil*.

1. Gdy pielą pszenicę, a okaże się w niej dużo kąkolu, to wyrzucają go na grunt sąsiedni za płot lub rów, a najlepiej na drogę, przemawiając: „Kukilu kukilu ne sedy na poli, Idy ty kukilu, nahulajś do woli.“

11. *Aira caespitosa* L. Kostrzewa — *Kosterewa*.

12. *Ajuga reptans* L. rus: *Hołoweszeczki*.

Dają czasem pić w gorączkach, lecz przeważnie dzieci kąpią.

13. *Allium Cepa* L. Cebula zwyczajna — *Cybula*.

1. W ugotowanych łupinach cebuli farbują jaja na żółto.
2. Pieczoną cebulę przykładają na czyraki.
3. Surową i pieczoną cebulę jedzą od kaszlu.
4. Nie wolno jest wymoczyć się na grzędzie sadząc cebulę, bo gorzką będzie.

5. Żdźbło cebuli zwie się „stepirje“. Wierzą że gdy zazdrośna dziewczyna chce swoją rywalkę nabawić choroby, to w takie żdźbło wsuwa malutkiego żywego wężyka, i każe to połknąć nie gryząc, jako czary miłośne; wąż ten wyrasta wewnątrz, przypija się jej do serca, ssie, ciągnie i sprawia jej nie chorobę właściwą, lecz jakby silne uczucie tęsknoty, która śmierć może spowodzić.

13. *Allium sativum* L. Czosnek ogrodowy — *Czosnyk*.
 1. Matki dla stracenia pokarmu jadają dużo czosnku lub piją mleko ugotowane z czosnkiem albo też noszą kilka ząbków zawieszonych na szyi.
 2. Po ukąszeniu przez psa wściekłego nacierają ranę czosnkiem i dają ukąszonemu jeść dużo czosnku.
14. *Alnus incana* DC. Olcha, olszyna — *Ilcha*.
 Odwar z szyszek olchowych dają pić bydłu od rozwolnienia.
15. *Althaea rosea* Willd. Malwa czarna — *Roża*.
 1. Najpospolitszy kwiat po ogródkach wiejskich.
 2. Z listków kwiatowych ciemnej malwy robią farbę zieloną do jaj wielkanocnych.
16. *Amaranthus pendulus*. Indycze nosy — *Kozaczki*.
17. *Amaranthus ruber*. Tureckie proso — *Kitiachi*, *Buraczki*.
 Sieją po ogrodach dla święcenia z innymi ziołami.
18. *Anagallis arvensis* L. Mokrzyca — *Mokréc*.
 1. Napar z tego ziela piją przeciw żółtacze.
 2. Uarte i rozparzone przykładają na strupy na głowie.
19. *Angelica Archangelica* L. Arcydzięgiel — *Dzingiel*.
 1. Odwaru korzenia używają za lekarstwo w upartym kaszlu, po przeziębieniu i na wzmocnienie żołądka.
 2. Korzeń dzięglu zadają bydłu dla zapobieżenia zarazie.
20. *Anthemis Cotula* L. Psi rumianek — *Romijn*.
21. *Antirrhinum Linaria*. Wyżlin — *Żabréj*.
 1. Odwar z liścia i kwiatu piją dla pędzenia moczu.
 2. Kwiat tej rośliny moczą w wodce, którą pić dają w żółtacze.
 3. Świeży kwiat po chatach trzymają na wytopienie much.
22. *Apera Spica venti* P. B. Mietlica — *Metłycia*.
 1. Twierdzą że w mokry rok pszenica zamienia się w mietlicę.
 2. Robią z niej plecionki na kapelusze i miotełki.
23. *Aquilegia vulgaris* L. Orliki — *Panewyczki*.
24. *Arctium Lappa* L. Łopian — *Łepuch*.
 1. Odwar korzenia dają pić w wysypkach skórnych, i myją nim głowę przy wypadaniu włosów.
 2. Świeże liście przykładają na rany i na głowę gdy boli.

25. *Artemisia vulgaris* L. Bylica — *Biłnyk*, *Czornobyl*, *Byłyna*.

1. Powiadają, że biłnyk to niewieścia roślina, a czornobyl męska; dlatego, jak mniemam, że pierwsza ma podobno białe listki pod spodem, druga ciemniejsze.

2. Bylicy używają do ubierania Kupajła.

3. Z niejże robią miotły, aby tępić robactwo po chatach.

4. I w pieśniach i w mowie potocznej „byłyna“ jest symbolem osamotnienia, opuszczenia:

Oj sama, ja sama, jak byłyna w poli;
Nemã komu poradyty, meni mołodoji.

26. *Artemisia Absinthium* L. Piołun — *Połyn*.

1. W wódce moczony używa się powszechnie od bólu żołądka.

2. Gdy pcheł dużo w chacie, wyścielają piołunem ziemię i pościel przekładają.

3. Utrzymują, że piołun najlepiej lubi rosnąć po cmentarzach.

4. Święcą dużo piołunu wraz z innymi ziołami.

27. *Artemisia Abrotanum* L. Bożedrzewko — *Božederewko*.

1. Używają do święcenia i obrazy niem stroją najpospoliciej.

2. Odwar z Bożegodrzewka piją od poderwania i używają go do kąpieli.

28. *Arundo Phragmites* L. Trzcina — *Oczeret*.

1. Korzeniem gotowanym okładają zwichnięcia.

2. Wierzą, że gdy na Sądny dzień djabeł porwie żyda z bożnicy, to nieodmiennie zanosi go w oczeret, jako swoje ulubione siedlisko.

29. *Asarum europaeum* L. Kopytnik — *Kopyteń*.

1. Korzeń świeżego kopytnika ma być środkiem rozwalniającym lub wymiotnym i w tym celu go też i używają.

2. Odwar z suszonej tej rośliny dają pić w gorączkach i wodnej puchlinie.

30. *Asplenium Filix femina*. Bernh. Paproć — *Paprot'*.

1. Powszechne jest mniemanie, że kwiat paproci szczęście przynosi i że zły duch go pilnuje.

2. Najłatwiej jest zbłąkać się wszedłszy pomiędzy paprocie, bo „bis manýt“.

3. Mówią, że w paproci siedzi najwięcej kleszczów i te najchętniej ludzi się czepiają.

31. *Aster chinensis* L. Astry — *Kapustelja* lub *Rublì*.32. * *Aster Amellus*. Sierotki — *Osińczák*.

Sadzą po ogrodach dla ozdoby.

33. *Atriplex hortensis* L. Lebioda — *Łoboda*.

Roślina ogrodowa o mięsistych liściach, której lud używa na barszcz zielony. Jest też i chwast, który lud nazywa „swyniacza łoboda“, bo świnię chętnie ją jedzą.

34. *Atropa Belladonna* L. Pokrzyk — *Wowcza wysznia*.

1. Nie lubią mówić o tej roślinie i powiadają, że „to pohane zile“.

2. Korzeń ugotowany przy rozmaitych zamawianiach i szeptach dają pić waryjatom i w konwulsjach, lecz bardziej dlatego, aby chory zmarł prędzej, niż dla jego uleczenia.

35. *Avena sativa*. Owies — *Owès*.

1. Owies powinien się znajdować nieodzownie w snopku wilijnym, tudzież między ziarnem, którem się posypuje w dzień N. Roku.

2. W razie ładnego wesela ubierają „wilcia“ kitami owsa i śpiewają:

W poli owès rasen
A nasz ryd prekrasen;
Z naszoho rodu ne bude perewodu,
Pjem horyłku jak wodu.

3. Odwarem owsa myją głowę, aby włosy rosły.

4. Na chrzcinach chłopca robią bukiety z owsa i żyta.

36. * *Berteroa incana*. *Babyn*.

Napar z tej rośliny piją przeciw białym upławom.

37. *Beta vulg.* L. Burak — *Burák*.

1. Kto psa oparzy, ten barszczu dobrego z buraków nie ugotuje.

2. Na pleśniawkę wycierają dzieciom buzię i języczek kwaszonym burakiem.

3. Burakiem ugotowanym wraz z nacią myją głowę, ażeby włosy rosły.

4. Utarty burak, lub świeże liście jego kładą na czoło w bólu głowy.

5. Kwas burakowy dają za napój w gorączce.

38. *Betonica officinalis* L. Bukwica — *Bukwycia*.

1. Napar z liści bukwicy piją w bólu głowy.

2. Suche liście i kwiat jej, utarte na proszek, waczą w katarze.

3. Niekiedy używa się i korzeń jako środek rozwalniający.

39. *Betula alba* L. Brzoza — *Bereza*.

1. Młodemi liśćmi brzozy okładają miejsca zreumatyzmowane lub zwichnięte.

2. Z pączków brzozowych moczonych w wodce, przygotowują brzożówkę („berezywka“), którą zalewają skaleczenia od siekiery.

3. Brzoza występuje nieraz w pieśniach jako poetyczne porównanie.

4. Brzoza jest uprzywilejowanym drzewem rusalek, które szczególnie lubią bujać się na jej długich gałęziach.

40. *Brassica oleracea* L. Kapusta — *Kapusta*, *Kapustycia*.

1. W środopocię mieszają nasiona kapusty z ziemią, a na „tepłoho Ołeksēja“ (17 Marca st. s.) sieją w rozsadniku; gdy zaś wtedy jest za chłodno, to dopiero w Wielki Czwartek lub Piątek po zamieszeniu paski.

2. We Środę nie można ani siać, ani sadzić kapusty, bo meszka by ją zjadła.

3. Na „starych dniach“, t. j. po nowiu, posadzona kapusta wiązać się w główki nie będzie.

4. Sadząc kapustę, kobiety stawiają na grzędzie duży garnek, białą szmatą nakryty i kamykiem nałożony, aby kapusta była tak duża jak garnek, biała jak płótno i twarda jak kamień.

5. W dzień święcia Św. Jana (29 Sierpnia st. s.) główki kapusty nie zetną, bo by krew z niej pociekła.

6. Gdy kwaszą kapustę, to na dno beczki sypią jagły, ażeby się nie psuła.

7. Między kapustą zasiewają z rzadka konopie; zabezpiecza to od gąsienic.

8. Gdy meszka kapustę zjada, polewają wodą z tej beczki, w której była kwaśna kapusta.

9. Baby, t. j. mężatki, gdy idą w taniec, przymawiają zwykle do siebie: „Chodim nechaj i nasza kapusta zawiążecia lub zowjecia“. (Nie mogłam się dopytać znaczenia tego).

41. *Brassica ol. var. napobrassica* L. Brukiew — *Brukwa*.

1. Sadzą po ogrodach, jedzą surową i gotowaną.

2. Sadzona na „starych dniach“ ma być twardą i łykowatą.

42. *Bromus secalinus* L. Stokłos — *Stokołos*.

Jest mniemanie u ludu, że zasiać pole samym stokłosem, lecz pod dobry rok, to urodzi piękne żyto; na dowód tego mają przysłowie: „Jak urodyt stokołosa, bude chliba do połosa(?)“.

43. * *Prunella vulgaris*. Suchowerszki.

Używa się na kąpiel dla dzieci.

44. *Bryonia alba* L. Przestęp — *Perestęp*.

1. Odwar z korzenia dają pić przeciw konwulsyjom i wodnej puchlinie.

2. Masło smażone z korzeniem przestępu używa się do smarowania od bólu krzyżów.

3. Kopiąc przestęp, kładzie się koniecznie w to miejsce kawałek chleba i pieniążek.

4. Jeżeli wykopany korzeń okaże się prostym, to pomoże choremu, a jeśli na krzyż złożony, nie już nie pomoże.

5. Gdzie przestęp rośnie w ogrodzie, tam w gospodarstwie się wiedzie; niszczyć go więc nie można, bo się pogniewa i wnet chorobej na bydło sprowadzi.

45. *Calendula officinalis* L. Nagietek — *Nohitok*.

Sięją w ogrodach i święcą.

46. *Caltha palustris* L. Łotoc — *Łotol'*.

1. Liście świeże przykładają na ropnie i wrzody.

2. Bydło na paszę wypędzają na błota, bo od łotoci krowy dają więcej mleka i masło żółte.

47. *Cannabis sativa* L. Konopie — *Konopli*.

1. Roślinę żeńską zwaą „matki“, a męską „płoskon“.

2. U dobrej gospodyni, piękne konopie.

3. Święcą konopie w dzień „Makoweja, Spasa i perszój Preczysty“, na to, aby niemi okadzać krowę po ocieieniu, i dodawać do pójła.

4. Najlepsze do święcenia są konopie samosiejki, t. j. wyrosłe gdzieś na brózdzie, nad drogą.

5. Konopi używają do przystrajania gałęzi kupajłowej.

6. Gdy wiedźma chce zaszkodzić trzodzie wiejskiej, to świeżo uprzedzoną nitką konopną zasnuwa kołowrot, a które bydło tej nitki się dotknie to zachoruje.

7. W bolu zębów nad parą ugotowanej kaszki konopnej lub nasienia („simja“) trzymają otwarte usta, aby odurzałe robaki z zębów powypadały.

48. * *Capsella Bursa pastoris*. *Hnydnyk*.

Owce bardzo lubią tę roślinę.

49. *Cardus crispus* L. Oset — *Osot*, *Bodiaki*, *Kuluki*.

1. W świątecznym tygodniu (od wilii do Trzech Króli) lub zwykłego dnia, lecz po zachodzie słońca, gdy gospodyni na ogród śmiecie wyrzuci, tam oset wyrasta.

2. Młodym ostem świnie karmią.

50. *Carum Carvi* L. Kmin — *Kmin* lub *Tmin*.

1. Nasionka piją z wódką na kolki lub wzdęcie.

2. Dodaje się do chleba, sera i kwaśnej kapusty, dla nadania zapachu.

51. *Carex*. Trawa ostra — *Osokà*.

Robią z niej szczotki do bielienia izb, do szurowania stołów i t. p.

(14)

52. *Carthamus tinctorius* L. Krokus — *Krokis*.

1. Sieją pospolicie po ogródkach i święcą.
2. Pręciki kwiatów rozgotowane w mleku lub utarte używają do kołaczy wielkanocnych („paski“), zamiast szafranu.
3. Używają ich też do farbowania jaj na pomarańczowo.

53. *Centaurea Cyanus* L. Bławatek — *Wołoszka*.

1. Kwiat dodają do tytoniu dla przyjemniejszego zapachu.
2. Używają do święcenia z innymi ziołami.
3. Dziewki stroją się w wianki z bławatu.

54. *Chelidonium majus* L. Jaskółcze ziele — *Hładysznyk*.

1. Odwar z korzenia i liści piją od żółtaczki i febrы.
2. Sokiem świeżym smarują brodawki i liszaje.
3. Odwarem całej rośliny wyparzają naczynia do mleka, t. j. „hładyszki“, aby się zsiadało dużo śmietany; ztąd jej nazwa ludowa.
4. Dzieci dla zabawy, a dziewczęta dla wróżby, na tak zwane lusterko (t. j. na gęstą ślinę rozciągniętą nakształt błonki w obrączce ze słomki), puszczają ostrożnie kropelkę soku z „hładysznyka“, i z figury, jaka się tworzy przez jego rozplyniecie się w dziwacznych, niewyraźnych rysach, wyciągają rozmaite wnioski i wróżby.

55. * *Chimaphila umbellata*. „*Podwyhnyk żonoczy*“.

Odwar dają pić na poderwanie kobietom.

56. *Cichorium Intybus* L. Dzika cykoryja — *Petrowyj batyń*.

57. * *Cirsium* sp.. Ostrożeń — *Chrobost*.

Na ogorzeliznę gotują liście z drugą rośliną zwaną „czystec“, wodą tą się umywają, płyn po zupełnem ostygnięciu staje się galaretowatym, mówią, że to skóra ogorzała zlaża i dlatego woda zgęstniała.

58. * *Clematis recta*. *Łomynys*.

Okładają tą rośliną miejsca stłuczone lub zwichnięte.

59. *Cochlearia Armoracia* L. Chrzan — *Chryn*.

1. Wąchają korzeń w katarze.
2. Liście świeże przykładają od bólu głowy.
3. Chrzan z korzeniem i liśćmi ugotowany w wodzie lub serwatce, służy jako umywanie od ogorzelizny i ostudy.
4. Liście kładą do beczki w której się kiszą ogórki.
5. Świeży korzeń utarty na tarle i z kwasem burakowym zmieszany jadają jako przyprawę do mięsa.

60. *Convallaria Polygonatum* L. Konwalija dwuboczna — *Odjadnyk*.

1. Odwar z korzenia dają pić od kaszlu i białych upławów.

2. Korzeń tejże mają za przeciwtruczną od „danja“, dlatego też zwą go „odjadnyk“.

61. *Convallaria majalis* L. Konwalija — *Rannyk*.

Świeże liście przykładają na rany.

62. *Convolvulus arvensis* L. Powoik — *Berezka*.

63. *Convolvulus tricolor* L. Powój kolorowy — *Powyj*.

Sięją po ogródkach pod chatami.

64. *Corylus Avellana* L. Leszczyna — *Orych*, *Oryszyna*, *Liszczyzna*.

1. Nazywają dwojako, co się i w pieśniach uwidocznia np.:

„Oj u lisi na orysi tetera zawisła“,

albo: „Zymowau ja zymu w zelenoj liszczyzni“.

2. Dzieci suchotnicze kąpią w młodych pędach leszczyny, lecz łamanych na odwrót, najmniej trzy razy, by zupełnie pomogło dziewięć.

3. Dziewczęta przechowują orzechy parzyste w swoich „skrynkach“ z przyodziewkiem na to, aby im go przybywało.

4. Dziurawy orzech napelniony rtęcią i woskiem zalepiony, noszą niekiedy w woreczku na szyi, jako środek niezawodny od bólu zębów.

5. Jeśli do Ś. Eliasza nie ma silnych błyskawic, to orzechy będą zdrowe i pełne, w przeciwnym razie poczernieją.

65. *Crataegus Oxyacantha* L. Głóg — *Hłyk*.

W gałązkach z kwiatem kąpią dzieci na wzmocnienie, lecz nie można ich łamać od strony północnej, bo nie pomogą.

66. *Cucumis sativus* L. Ogórek — *Hurók*.

1. Dwie są siejby ogórków: wczesne na „Juria“ i późne w wilię Zielonych świąt, „kłęczanuju sobotu“.

2. Jeżeli ogórki kwitną obficie, a nie wiążą się, to mówią, że palą się („horát“).

3. Przy sianiu uważają, aby na niebie były obłoczki, to wiązać się będą obficie.

4. Wybierają ogórki boso, bo nie będą plenne, jeżeli w butach chodzić między niemi. Dlatego to może gospodynie nigdy mężczyzn nie dopuszczają w grędy ogórkowe.

67. *Cucurbita Pepo* L. Dynia i Harbuz — *Harbuzą*.

1. Sadzą tu dwa gatunki harbuzów, oba jadalne: duże siwe i żółte nazywają się „dynie“ a niewielkie żółte i zielone „harbuzy“.

2. W największem użyciu są tu ziarnka z harbuzów („zerniatka“); częstują się nimi wzajemnie, a na wieczornice dziewczki przynoszą pełne pazuchy tych łakoci.

3. Zerniatkami wykupują też dziewczęta rzeczy pokradzione sobie przez chłopaków w wilię N. Roku (na „Bohatyj wecz“).

68. Curcuma Zerumbet. — Cytwar — *Hłystnyk*, *Cytwarowe nasinjè*.

Nasionka z miodem zmieszane dają dzieciom przeciw glistom.

69. Cuscuta. Kanianka. — *Prywytucha*.

1. Pasorzytna roślina między lnem i koniczyną.

2. Gdy gospodarz jedzie siał len, rzuca za wsią garść nasienia w burzany lub do rowu, mówiąc: „tam pohane rozwodyś“, żeby się tam tylko pasorzyt rozpleniał.

70. * *Cypripedium calceolus*. *Terłycz*.

Korzeń tej rośliny kopią na nowiu, i uważając go za antidotum przeciw „danjà“ dają choremu przy tajemniczych zamawianiach. Dają go też niewiastom zamężnym w pewnych chorobach.

71. * *Cytisus Supinus*. — *Pidłyznyk*.

72. Dahlia. Georginija.

Najpospolitszy kwiat po ogródkach wiejskich.

73. *Daphne Mezereum* L. Wilcze łyko — *Wowcze łyko*.

1. Korę namoczoną w wodzie przykładają za uszami lub na karku od bólu głowy i oczu.

2. Jagód używają podobno jako trucizny.

74. *Datura Stramonium*. Bielun — *Dendera*.

75. *Daucus Carota* L. Marchew ogrodowa — *Morkwa*.

Święcą na Matkę Boską Zielną (persza Preczysta). Odwar korenia święconej marchwi dają pić w żółtaczce.

76. *Delphinium Consolida* L. Sroczi — *Rusálnyjji kwitoczki*.

Może dlatego tak nazywają, że rośnie przeważnie w życie, ulubionem miejscu rusalek.

77. *Digitalis ambigua* Murr. Dygitalis — *Natiahacz*.

Liśćmi rozparzonymi okładają miejsca wywichnięte lub złamane.

78. *Dipsacus fullonum*. Szczeń, Drapacz — *Czortopolòch*.

1. Kąpią w nim dzieci podlegające konwulsyjom. Dziecię wyzdrowieje od razu lub umrze w kąpieli.

2. Trzy razy dają pić na nowiu tym, którzy podlegają melancholii i myślom samobójczym, dla odpędzenia tego złego ducha.

3. Lubo wierzą mocno w siłę leczniczą tego ziela, lecz tylko w ostateczności do niego się uciekają, gdyż w niem siedzi moc diabelska. i zły duch go też pilnuje.

4. Kopiać tę roślinę, trzeba uważać na dwojakie jego korzenie: czarny sprowadza niechybną śmierć choremu, a bielszy może go uleczyć.

79. *Drosera rotundifolia* L. Rosiczka — *Rosyczka*.

1. Święcą ją wraz z innymi ziołami i z ciepłym pójtem dają krowom po ociepleniu.

2. Parę kropel z wyciśniętej rosiczki, wpuszczonych do podejrzanej wódki, da poznać, czy jest w niej trucizna „danje“.

80. *Equisetum arvense* Lin. Skrzyp polny — *Sòsonka*.

Nie cierpią tej rośliny dlatego, że nie ma ani kwiatu widocznego ani nasienia, nazywają ją też „pryczudływa“, dziwaczna.

81. * *Erysimum cheirantoides*. Horubka.

Nieźnośne ziele, którego mnóstwo rośnie po polach.

82. *Ervum Lens* L. Soczewica — *Soczewycia*.

Sięją pospolicie na paszę dla bydła; lecz w nieurodzajny rok mąkę soczewiczną mieszają do chleba.

83. *Eryngium campestre* L. Mikołajek — *Mykołajki*.

Święcą tę roślinę i kąpią w niej dzieci wążle.

84. *Erythraea Centaurium* L. Centuryja — *Zyrki, Czanturja*.

Odwar dają pić w tyfusie.

85. * *Eupatorium Cannabinum*. *Wowczki*.

Używa się do kąpieli dla dzieci.

86. *Evonymus europaeus* L. i *E. verrucosus* Scop.

Trzmielina zwyczaj. i brodawkowa — *Proskuryka*.

Odwarem z gałązek myją dzieciom głowy od wesz.

87. *Foeniculum officinale* All. Koper — *Okryp*.

1. Święcą na Makoweja i Spasa.

2. Jako przyprawę aromatyczną dodają do chleba i kwaśnej kapusty.

3. Nasiona moczą w wódce którą piją w parciu brzucha od gazów.

4. Łodygi z kwiatem i nasieniem kładą w tymże celu do beczek z ogórkami kiszonymi, a młode łodygi obrane jadają surowe.

88. *Fragaria vesca* L. Poziomka — *Czerwona jàhoda, Poziomka*.

1. Napar z liści poziomkowych piją od kaszlu.

2. Gdy się pierwszy raz obaczy dojrzałe jagody, to nie jeść ich, lecz natrzeć niemi ręce i przez całą dobę nie umywać, to przez cały rok będą miały moc leczenia róży, przez trzykrotne tylko pociągnięcie rękami chorego miejsca.

89. *Fraxinus excelsior* L. Jesion — *Jasen, Jasenyňa*.

90. *Galium Aparine* L. Przytulija szorstka — *Lypczyca*.

91. * *Galium boreale*. *Odkaszlnyk*.

Używa się za lekarstwo w bólu piersi i kaszlu.

92. *Galium verum* L. Przytulija żółta — *Medownyk*.

Gdy Bóg stworzywszy pszczoły, zapytał je z jakich ziół miód biorą, to one o wszystkich roślinach powiedziały, zataiwszy tylko tę jedną, dla siebie najulubieńszą. Bóg je za to ukarał i sprawił że pomimo silnego zapachu miodowego, korzyści z tego ziela nie mają.

W rzeczywistości jednak pszczoły biorą obficie pożytek z przytulii. Gdy to pokazywałam chłopu, ten mi odpowiedział: „ona tak się oszukuje, lecz gdy przyleci do ula to nic z tego nie ma, ani wosku ani miodu.“

93. *Genista tinctoria* L. Janowiec — *Dryk*.

1. Napar z kwiatu i listków piją przeciw wodnej puchlinie.

2. Kwiat sam używa się pospolicie do farbowania wełny na żółto.

3. Druga odmiana Janowca, koląca („koluczy dryk“) jest w powszechnem użyciu przeciw wścieklicznie.

4. Musi też mieć to ziele jakieś znaczenie symboliczne w obchodzie Kupajła, bo w wielkiej ilości używają go dziewczęta do ubrania gałęzi kupajłowej, przyczem śpiewają:

„Chodim diwezata po dryk, po dryk; Szob naszoj widmi kolka pod bik.“

94. * *Geranium sanguineum*. *Różowoje ziele*.

Znane tu są dwa gatunki tej rośliny: o liściach drobnych (*G. pratense*) i dużych (*G. sanguineum*), których używają jednakowo, t. j. rozparzone lub świeże przykładają do miejsca zajętego różą.

95. *Gentiana Pneumonantha* L. Goryczka — *Kuracza slipotà*.

1. Goryczka ma leczyć kury od ślepoty i ztąd jej nazwa ludowa.

2. Okładają goryczką rany i miejsca zwichnięte.

3. Odwar z korzenia i kwiatu dają pić położnicom, tudzież dzieciom w konwulsjach.

96. *Geum urbanum* L. Kuklik — *Czysteć*.

1. Odwarem z korzenia płóczą usta i gardło przy owrzodzeniach.

2. Odwaru zaś z liści zmieszanych z chrobostem używają na umywanie od ogorzelizny i ostudy.

97. *Glechoma hederacea* L. Bluszczyk ziemny. — *Kotki, Mudyki*.

Dziatwa wiejska jada narosłe wyrastające na liściach tej rośliny i dochodzące nieraz do wielkości dużego agrestu.

98. *Gnaphalium arenarium* L. Kocie łapki — *Neczuj witer*.

99. *Helianthus annuus* L. Słonecznik — *Solnesznyk*.

1. Hodują tego dużo po ogrodach dla ziarenek, które jedzą.

2. Listki kwiatu moczą w wódce i dają pić od febry.

100. *Helianthus tuberosus* L. Bulwa — *Bulba*.

Miewają czasem po ogrodach, lecz jedzą tylko surową.

101. *Helleborus niger* L. Ciemierzycza czarna — *Czemerycia*.

1. Szkodne kury sąsiadek trują zbożem ugotowanym z ciemierzyczą.

2. Proszek z ciemierzycy wsypują do tabaki, komuś na psotę.

3. Piją niekiedy za lekarstwo przeciw wodnej puchlinie.

102. * *Hieracium Pilosella*. *Włosnyk*.

1. Gdzie tylko są zjadliwe gady, tam jest i ta roślina.

2. Od ukąszenia gadziny kładą na ranę utarte liście, a oprócz tego dorosłemu dają wypić dwie krople soku wyciśniętego z tej rośliny, dzieciom zaś małą kropelkę.

3. Po ukąszeniu pszczoły kładą też utarte listki tej rośliny, a miejsce ukąszone nie tak puchnie i mniej boli.

103. *Hordeum vulgare* L. Jęczmień — *Jaczmiń*.

1. Odmianę jęczmienia gołego, który wyluskiwuje się jak pszenica, nazywają „hałak.“

2. Gdy się ma jęczmień na oku, to 9 ziarn jęczmienia rzuca się w ogień i ucieka, by trzasku palącego się ziarna nie słyszeć, wtedy i na oku jęczmień pęka i goi się.

3. Najważniejsze znaczenie mają krupy jęczmienne, wchodząc do tak zwanej „kuty“, która występuje nieodrodną na każdą z trzech wilij: przed Bożem Narodzeniem, N. Rokiem i Trzema Królami.

4. Na pierwszą wiliję tyle się kuti gotuje, aby na trzy dni następne starczyła; na wiliję jedzą ją z sytą miodową, w tamte zaś dni ze słoniną lub mlekiem.

5. Po wieczery garnek z pozostałą kutią stawiają na „posąd“ w rogu stołu, obok snopka, gdzie też i garnek z gotowaną suszeniną stawiają, aby kuti samej nie było smutno, ażeby nie czuła się „wdowicią.“

6. Na „bohawy wieczor“ (w wiliję N. R.) wszyscy w chacie, kładąc się spać, wkładają swe łyżki do miski z kutią, a czyja łyżka nazajutrz będzie przewróconą, ten najpierw umrze.

7. Przy wieczerzy kutię z miodem rzucają pod pułap, a czyja tam przyłgnie, temu się pasieka wieś będzie.

8. Na wiliję, pierwszą łyżkę kuti gospodarz kładzie na oknie i przemawia do mrozu: „Moroze, moroze, proszę tebe na weczeru, no ne pomoròz meni, ni telat, ni łoszat, ni jahniat, ni harbuz, ohirkiw, pasoli i t. d.“ Kutia ta leży na oknie przez trzy dni świąteczne, to jest przez czas gdy jest konieczną przy obiedzie.

9. Na „bohaty wieczor“ wychodzi dziewczka z kaszą jęczmienną na podwórze i woła: „Wyszła z łemiszkoju, czyjã budu newistkoju? Dole! huu!“ Zkąd się głos jaki odezwie, w tę stronę za mąż pójdzie.

10. I na św. Andrzeja z kaszą jęczmienną dziewczka staje we wrotach i woła: „Sużeny, nawiżeny, chođy jisty kaszu!“ czasem ktoś jej odpowie „idu idu“ lub zły duch pokaże się w postaci przyszłego męża.

104. *Humulus Lupulus* L. Chmiel — *Chmil*.

1. Młodych pędów wiosennych na barszcz używają.
2. Z kwiatem chmielu gotują miody na prazniki.

105. *Hyoseyamus niger* L. Lulek — *Nimycia*.

1. Liście utarte ze smalcem lub ugotowane w mleku przykładają na tworzące się ropnie.
2. Nasieniem lalku nieraz dzieci się trują.

106. *Hypericum perforatum* L. Dziurawiec — *Zile Swiatoho Jana*.

1. Święcą to ziele, napar z niego piją od kaszlu, gdy się krwią pluje i od bólu piersi.
2. Kwiatem usmażonym w maśle smarują obrzęknięcia powstałe z niewiadomej przyczyny.

107. *Hyssopus officinalis* L. Józefek — *Jusypok*.

Lubią go mieć po ogródkach, święcą i piją za lekarstwo od kaszlu.

108. *Inula Hellenium* L. *Oman*.

1. Odwar z korzenia kopanego na wiosnę piją w piersiowych i żołądkowych cierpieniach.
2. Liście tarte do ran przykładają.
3. Liść omanu rozdarty naprzeciw groźnej chmury, rozrywa ją na części.

109. *Iris Germanica* L. Kosaciec niebieski — *Piwnyki*.

Korzenia w proszku zażywają przeciw zatrzymaniu moczu.

110. *Lactuca sativa* L. Sałata — *Sałata*.

Sięją u siebie najpospoliciej sałatę o liściach podłużnych ciemnozielonych, nie tak kruchą jak głowiasta i ta się zwie „osotowa sałata.“

111. *Lamium album* L. Głucha pokrzywa — *Kadyło, hluchaja kropywa*.

1. Gdy dojna krowa zachoruje, to przez tę roślinę cedzą mleko aby je oczyścić z choroby.

2. Wierzą, że w tem miejscu gdzie kwitnie „kadyło“ gadów nie bywa.

112. * *Laserpitium latifolium*. *Starodùb*.

Korzenie moczone w wódce lub gotowane piją na cierpienia żołądkowe.

113. *Ledum palustre* L. Bagno — *Bahnò*.

1. Napar z tej rośliny piją w bardzo silnym kaszlu i kokluszu.

2. Przesypują bagnem w swych kufrach, aby mole nie psuły odzienia, a szczególnie kozuchów.

114. *Levisticum officinale* Koch. Lubystek — *Lubystok*.

1. Świącą w każde ze trzech świąt właściwych.

2. Dziewczęta dają pokryjomu pięć lubystek chłopcom, aby być przez nich kochanemi.

3. Matki kąpią swe dzieci w lubystku aby się później podobały ludziom, gdy dorosną; o czem nie raz słyszy się w pieśniach.

115. * *Lilium Martagon* L. *Maślanka*.

Roślina cebulkowa, podobna do czosnku, tylko łupinka na ząbkach jest mocno żółta. Cebulki dają dojnym krowom, aby mieć mleko tłuste.

116. *Linum usitatissimum* L. Len — *Lon*.

1. Gospodynie z pod obrusa przy wili wyciągając siano, wróżą: jakiej długości zdarzy się źdźbło wyciągnąć, taki i len będzie.

2. Gdy żyto kwitnie i w rusałnym tygodniu nie można nie robić kolo lnu, bo przędziwo nie uda się.

3. Rozparzonem nasieniem lnianem kataplazmują silne obrzęknięcia lub tworzące się ropnie.

4. Oleju lnianego używają na omastę potraw postnych i smarują nim rany i oparzenia.

117. *Lythrum Salicaria* L. Krwawnica — *Wodohląd*.

1. Warzą liście i kwiat i pić dają przeciw krwawej dysenteryi.

2. Kąpią w temże dzieci chore na rżnięcie w żołądku.

118. *Lupinus mutabilis*. Łubin pachnący — *Kawa*.

Sieją po ogródkach i świącą.

119. *Lycopodium clavatum* L. Widłak — *Derezu*.

Nie godzi się do chaty przynosić widłaku, bo się małżeństwo pokłóci.

120. * *Lysimachia nummularia*. *Adámowe rebid.*

Na uparte ropnie głębokie, zwane „wołos“ przykładają tę roślinę świeżo utartą.

121. *Lysimachia vulgaris*. *Czorne v. franciowate ziele.*

Odwarem leczą syfilityczną chorobę, zwaną przez lud „francja.“

122. *Malva rotundifolia* L. Śláz drobny — *Kałącznyk.*

Mocny odwar z korzenia piją od kaszlu i chrypki.

123. *Matricaria Chamomilla* L. Rumianek — *Rumianok pachuszczuj.*

Święcą z innemi ziołami i suszą w wielkim zapasie na lekarstwo, powszechnie używane w naparze przeciw cierpieniom żołądka u dorosłych i dzieci.

124. *Melilotus officinalis* L. Melot — *Borkùn.*

1. Biały melot zwą żeńskim („żonoczy“) i ten dają pić i używają do kąpeli kobietom chorym na białe upławy.

2. Żółty zaś melot zwany męskim, rozparzony kładą na silne nabrzmienia, lub na uśmierzenie bólu pod piersiami.

125. *Mentha piperita* L. Mięta pieprzowa — *Czornaja miata.*

1. Najulubiensze ziele, po ogródkach niezbędne, święcą i suszą tego całe snopy na zapas.

2. Piją za herbatę dla wzmocnienia żołądka i dzieci w tem kąpią.

3. Jeśli korzeń mięty wyrzuci się niebacznie z ogrodu po za płot, to i reszta za nim powędruje i wszystka mięta się zwiedzie.

4. Do wianka ślubnego p. młodej mięta jest niezbędną obok ruty i barwinku.

5. Mają po ogrodach inny gatunek mięty o dużych kosmatych liściach który zowią „wołoska miata.“

126. * *Mentha* sp. *Szandra.*

Piją w macicznych cierpieniach.

127. *Menyanthes trifoliata* L. Bobownik — *Bobownyk.*

1. Odwar z liści piją na wzmocnienie żołądka, od glist i w wodnej puchlinie.

2. Z tychże liści mają otrzymywać farbę zieloną.

128. *Nicotiana rustica* L. Tytoń prosty — *Tiutin, Bakùn.*

1. Każdy chłop uprawia go dla siebie.

2. Liśmi suszonymi przekładają na lato kozuchy dla ochrony od molów.

3. Od bólu zębów tabaką nacierają dziąsła lub do dziurawego zęba tabakę napychają.

129. *Nigella sativa* L. Czarnuszka — *Czernuszka*.

Nasionka dodają do chleba dla zapachu i smaku.

130. *Nymphaea alba* L. Lilija wodna biała — *Wodiany łopuch*, częściej *Makowki*.

1. Liście świeże kładą od bólu głowy.

2. Odwarem z łodyg liści i kwiatu myją głowy, ażeby mieć włosy długie, a jakiej długości łodygę uda się wyrwać, takie i włosy będą.

3. Używają także tej rośliny do leków od konwulsyj.

131. *Nymphaea lutea* L. Lilija żółta wodna — *Pyzdohryz*.

132. *Ocimum Basilicum* L. *Wasyłki*.

Aromatyczne to ziółko, sieją po ogrodach i święcą. Używa się ono często do wianka weselnego i wspomina w pieśniach.

133. *Orchis Morio* L. i *Orchis mascula* L. Storzcyk *Zemlaneje sercie*.

1. Znają tu trzy odmiany storczyka, wszystkie tak samo nazywają.

2. Najbardziej poszukiwany jest storczyk o bulwkach mających kształt rączki z palcami.

3. Odwar z bulwek piją w bólu serca, lub w cierpieniach które określają „młośno kola serca“ lub „nudno kola serca“.

134. *Origanum vulgare* L. Macierzanka — *Materynka*.

Święcą to ziele, kąpią w niem dzieci, i odwarem napawają krowy po ocieleniu.

135. *Panicum miliaceum* L. Proso — *Proso*.

1. Wyrabiają zeń jagły, zwane „pszonó“, które są najpospolitszą i ulubioną kaszą.

2. Ażeby wróble prosa nie spijały, należy w wiliję N. Roku spalić jednego wróbla, utłuc go na proszek i domieszać do prosa, które się zasiewa na wiosnę.

3. Na silne krwotoki ma być skutecznem picie wody, którą jagły były oplókané.

136. *Papaver somniferum*. Mak ogrodowy — *Mak*.

1. Główki dojrzałego maku święcą na Makoweja.

2. W posuchę sypią mak święcony do studni.

3. W wiliję św. Jana Chrzciciela w drzwiach obory wysypują mak święcony lub całą makówkę kładą na nieckach wraz ze świecą woskową, która paliła się w czasie święcenia paski, broni to od najścia wiedzmy.

4. W tenże dzień całą oborę określają kosą i obsypują makiem święconym.

5. Gdy dziecko nie sypia po nocach i krzyczy, to je poją mlekiem ugotowanym z makówką.

6. W bólu żołądka okładają rozparzonymi łupinami z makówek.

7. Gdy się mak zasiewa na Hamana, to meszka go nie zje.

8. Mak gra dużą rolę na drugi dzień po ślubie, przy „harnem“ weselu; wówczas sama p. młoda piecze pirożki z makiem, pozlepiane parami, które p. młody roznosi jej rodzinie, zapraszając do siebie w gościnę. Przy tem śpiewają na ładne wesele:

„Chot' rodź czorny mak, chot' ne rodź,
Aby nam rodyła kałynna,
Aby nam buła weseła rodyna.“

Na brzydkie zaś wesele śpiewają:

„Chot' rodź kałynonko, chot' ne rodź,
Aby nam rodyw czórny mak,
Weselysia rodynońko chot' i tak.“

9. Odmianę maku ogrodowego o dość dużych makówkach, tylko dziurawych, lud zowie „widiuk.“

137. *Paris quadrifolia* L. Czworoliś — *Woronie oko*.

1. Wiedzą że korzeń i jagody są trucizną.

2. Liście tarte z jagodami przykładają do ropni.

138. *Pastinaca sativa* L. Pasternak — *Pasternak*.

1. Jadają go ugotowany wtedy dopiero gdy dobrze przemarznie, bo przez to nabiera on słodocy.

2. Rodzaj pasternaka dzikiego lud zwie tu „świstunyk“, bo gdy w słup pójdzie to ma łodygę grubą i pustą jak dudka do świstania.

139. *Petroselinum sativum* L. Pietruszka — *Petruszka*.

1. Ugotowany korzeń pietruszki piją przy zatrzymaniu moczu.

2. Całą roślinę święcą.

140. *Phaseolus vulgaris* L. Fasola — *Pasola*.

1. Na Boże Narodzenie muszą być koniecznie pirogi pieczone z fasolą i makiem.

2. Wierzą, że żydzi dla tego jedzą fasolę, aby mieć dużo dzieci.

141. *Physalis Alkekengi* L. Żydowska wisznia — *Serdecznyk*.

Jagody gotowane piją w zatrzymaniu moczu, także od bólu serca.

142. *Pimpinella magna* L. Biedrzyniec — *Bedryniec*.

1. Odwar z korzeni piją w cierpieniach żołądka.

2. Okadzają tą rośliną siebie i bydło przeciw zarazie w epidemicznych chorobach.

143. *Pinus silvestris* L. Sosna — *Sosna*, *Sosyna*.

Gałąź sosnowa służy do ubrania Kupajła.

144. *Pisum sativum* L. Groch zwyczajny — *Horòch*.

1. Gdy się groch sieje na nowiu, to strączków miewa mało i drobne, zasiany zaś na pełni bywa robaczliwy; najlepiej więc zasiewać go w drugim tygodniu.

2. Szukają dla szczęścia strączków o dziewięciu ziarnach.

3. Dziewięć ziarenek wyluskanych z jednego strąka, gdy się podrzuci komu pod nogi na jakim zgromadzeniu, to tyle razy będzie pier....

145. *Plantago major* L. Babka większa — *Podorożnyk*.

1. Odwar liścia dają pić w krwotokach.

2. Świeże liście przykładają powszechnie na rany, wrzody i czyraki.

3. Tak samo nazywają babkę średnią i tak samo używają.

146. *Polygonum tataricum*. Hreczka — *Hreczka*.

Gdy grunt jest niski, choć ziemia dobra, to hreczka źle rodzi i wydaje tylko puste ziarnka, które nazywają „rudiaki.“

147. *Polygonum Hydropiper*. Rdest ptasi — *Horciak*.

1. Utarty służy za synapizm, który kładą za uszami od bólu oczu.

2. Utartą roślinę wpychają bydłu do ran dla zniszczenia zapłodzonego robactwa.

148. *Polystichum Filix mas.* Roth. Paproć — *Panna-baba*.

1. Dlatego może jest tak zwaną, że ma korzeń splątany, jak warkocz kobiecy.

2. Odwar z korzenia piją na uporeczywe robaki.

3. Sypiają na liściach paproci, aby się pozbyć kołtuna.

149. *Populus tremula* L. Osika — *Osyka*, *Oszczynu*.

1. Dlatego tak drży, że Judasz się na niej obwiesił.

2. W mogiłę samobójcy wbijają kołek osikowy, aby po śmierci nie chodził.

3. Gdy krowy mleko stracą lub dają mleko ciągnące się, to znaczy że wiedźma ma do nich przystęp; wtedy gospodarz wtyka w różnych miejscach swego obejścia małe kołki osikowe, aby drogi wolnej dla wiedźmy nie było.

4. Znachor zasadza trzy drzewa osikowe do góry korzeniami w tem miejscu, gdzie była zakrętka na polu.

5. Kołków z osiki („bruńki, berki“) świeżo utartych używają do farbowania jaj na zielono, namoczywszy je wprzód w roztworze alunu.

150. *Potentilla (verna)* L. Pięciornik — *Piatopersnyk*, *Piatopalczyk*.

1. Korzeń moczą w wódce, którą piją od bólu żołądka.

2. Odwarem tegoż płoczą usta od bólu zębów.

151. *Primula officinalis* L. i *P. elatior*. Jacq. Kluczyki — *Zuzuli czerewyczki*.

1. Odwar z korzenia piją od zawrotów i bólu głowy.
2. Liśćmi świeżymi okładają głowę od bólu.
3. Napar z kwiatów tej rośliny ma sen sprowadzać.
4. Działwa wiejska zajada kwiatki kluczyków.

Pierwioskiem także nazywają tu pospolicie „śnieżyce,” (*Galanthus nivalis*) i równocześnie z nią, lecz dłużej i niebiesko kwitnące „przylaszczki,” po rusku „karoliski.”

152. *Prunus Cerasus* L. Wiśnia — *Wysznia*.

1. W dzień św. Katarzyny (25 List.) dziewczęta wkładają gałązki wiśniowe do wody, a której gałązka na Boże Narodzenie zakwitnie, ta w zapusty zamąż pójdzie.

2. Ugotowaną korę wiśniową skrobaną na dół piją w braku peryjodu miesięcznego, skrobaną zaś do góry piją przy wielkich upłwach dla ich wstrzymania.

3. Żadne drzewo nie występuje w pieśniach tak często jak wiśnia, a szczególnie „wyszniowy sadoczek”, który też zwykle znajduje się przy każdej chacie.

153. *Prunus avium* Lin. Czeresznia — *Czeresznia*.

Rośnie dziko na Wołyniu, tak iż są całe laski czereśniowe, szczególnie w okolicy Równego.

154. *Prunus domestica* L. Śliwka — *Sływka*.

1. Na wiliję Bożego Narodzenia obwiązują pnie śliwek słomą aby nie przemarzły i obficie rodziły.

2. Suszone śliwki gotowane jedzą w zatwardzeniu, a odwar dają pić w gorączkach.

155. *Prunus Padus* Lin. Czeremcha — *Czeremszyna*.

1. Odwarem z kory i młodych gałązek czeremchy myją parszywe prosięta i cielęta.

2. Jagody czeremchy jadają surowe.

156. *Prunus spinosa* L. Tarnina — *Tereń*.

1. Powiadają, że podczas gdy tarń kwitnie, muszą być chłody i wiatry.

2. Dojrzałe jagody tarniny jadają się pieczone.

3. Tarn jako drzewo twarde, ma być używana na różne narzędzia gospodarskie, jak na zęby do bron, zanozy do jarzm i t. p.

4. W pieśniach występuje często dla obrazowego wyrażenia przeszkód, trudów.

157. * *Pyrethrum Parthenium*. Marona — *Marona*.

1. Sieją po ogródkach i święcą.
2. Wyścielają trumny umarłym; a gdy konający ma ciężki zgon to kładą mu pod pachę dla ulżenia i przyspieszenia zgonu.
3. Wierzą, że gdy okruszyny z paski święconej posiąć w miejscu bezpiecznym od podeptania, to tam wyrośnie marona.

158. * *Pyrola secunda*. „*Podwyhnyk czołowiczny*.“

Odwar dają pić mężczyznom od poderwania.

159. *Pyrus communis* L. Grusza — *Hrusza*.

1. Bywa szczepiona („sadowaja“) i dzika („polowaja“).
2. Gruszki ogrodowe zowią się „hruszki“, a dzikie ulęgałki „hnyłyci.“
3. Święcą gruszki na Spasa, a kto ich przedtem nie jadł, powinien w tym dniu zjeść pierwszą święconą.
4. Suszenina, chociażby z polnych gruszek ugotowana, jest potrawą niezbędną na wili i przez trzy dni świąteczne stoi wraz z kutią na „posadi“ pod snopkiem.
5. Hubką z gruszy zdartą okadzają bydło i oborę od zarazy.
6. Próchnem z gruszy zasypują dzieciom miejsca odparzone.

160. *Pyrus Malus* L. Jabłoń — *Jabłonia i Kisłycia (dzika)*.

1. Święcą dojrzałe jabłka na Spasa, a rodzice, którym dziecko umarło, przed tym dniem nie jędzą ani gruszek ani jablek.
2. Kora dzikiej jabłoni ugotowana służy jako żółta farba do kraszaniek.

161. *Quercus* Lin. Dąb — *Dub, Dubyna*

1. Aby się pozbyć kurzej ślepoty („küracza slipotà“) trzeba pomalutku obejść trzy razy w koło głuchy dąb, t. j. taki, który się później rozwija i odmówiwszy zwykły pacierz powiedzieć: „Szob menè ta slipotà todi napala, jak wsenki lyst zwydei oborwù.“
2. „Suchy dub“ wchodzi do formuły zamawiania od bólu zębów¹⁾.
3. Do wydrążenia w pniu dębowym, gdzie się woda deszczowa zebrała, wkładają jaja na dni kilka aby je ufarbować na brunatno.
4. W pieśniach i bajkach dąb występuje jako symbol dorodności i siły męskiej.

162. *Ranunculus (acris?)* L. Jaskier drobny — *Pryszczyrnyk, Kozelki*.

1. Jaskry te rosną wszędzie po wygonach i drogach. Inny zaś gatunek jaskru, pięknie kwitnący na błotach jak żółte różyczki, lud zowie „wołowy oczy.“

¹⁾ ob. I. Kopernickiego „Przyczynek do etnogr. ludu ruskiego na Wołyniu“ str. 87.

2. Świeżo utarte listki jaskru sprawiają rany mocno jątrzące się, które goją potem liśćmi podbiału lub babki.

163. *Raphanus sativus* L. Rzodkiew — *Red'ka*.

1. Sieją przeważnie rzodkiew dużą, zimową lub tak zwaną kwartałówkę.

2. Rzodkiew utartą kładą w szmatce na czoło przy bólu głowy.

164. *Rhamnus cathartica* L. Kruszyna — *Kruszyna*.

1. Jagodami kruszyny farbują zielono wełnę na zapaski, wełnianki („litnyki“), i pasy.

2. Jagody działają rozwalniająco; odwar z nich dają niekiedy pié w wodnej puchlinie.

165. *Rhamnus Frangula* L. Szakłak — *Zostir*.

166. *Ribes rubrum* L. Porzeczka — *Oporyczki*.

Liście wkładają do beczki przy soleniu ogórków.

167. *Ribes nigrum* L. Czarne porzeczki — *Smoròdyna*.

Rośnie dziko po wilgotnych zaroślach, jagody ich jadają.

168. *Ribes Grossularia* L. Agrest — *Jagrost*

169. *Rosa* L. Róża — *Roża*.

170. *Rosa canina* L. Róża dzika — *Szypszyna*.

1. Gotowanemi gałązkami poją karmną lochę, aby nie chciała mieć prosiąt.

2. Owoce jej jadają po oczyszczeniu z ziarenek.

171. *Rubus idaeus* L. Malina — *Małyna*.

1. Odwar z suszonych jagód maliny dają pié od kaszlu i dla wzbudzenia potów.

2. Występuje w pieśniach miłosnych, używana do porównań poetycznych.

172. *Rubus caesius* L. Jeżyna — *Ożyna*, *Czorny jähody*.

173. *Rumex Acetosa* L. Szczaw — *Szczawel*.

Listki surowe jadają i używają gotowane miasto barszczu.

174. *Ruta graveolens* L. Ruta — *Ruta*.

1. Napar z tej rośliny piją w bólu serca.

2. Święcą, tudzież do weselnego wianka wplatają.

3. O rucie słyży się ustawicznie w pieśniach jako o symbolu dziewictwa.

175. *Sanguisorba officinalis*. Krwiściąg — *Krasnohołwki*.

Odwar z korzenia dają pié niekiedy przeciw krwawej bieguncce.

176. *Salix*. Wierzba — *Werbà*.

1. Świącą na Kwietnią Niedzielę i wróciwszy z cerkwi uderzają się nawzajem wymawiając powszechnie znane wyrazy życzenia. Teżę gałązki nie godzi się wszakże za obrazem zatykać, lecz palą ją zwykle lub w ogródku zasadzają.

2. Gdy pierwszy raz krowy na paszę wypędzają, gospodyni wygania je za wrota wierzba święconą.

3. W czasie burzy palą wierzbę święconą w kominie ażeby dym z niej porozpędzał złowrogie chmury.

4. W czasie burzy najgorzej jest chować się pod wierzbę, bo i zły duch tam się kryje i Bóg pioruny nań zsyła.

5. Wierzbowa głównią pszczoły podkurzają.

6. Z wierzby drą łyka na łapcie („postolę“).

7. Wierzbowemi drwami nie chętnie palą w piecu i mają przysłowie: „wərbówyji drowa, kozynyj kozuch, to wyletyt z czołowika duch“, t. j. że zmarznie przy takim opale tak, jak i w kozim kozuchu.

177. *Salix repens* L. Wiklina — *Rokita*.

Koszyki z niej wyplatają i robią przewiązki do mioteł.

178. *Salix Caprea* L. Iwina — *Werbołozà*.179. *Salvia officinalis* L. Szałwija — *Szałwija*.

1. Sieją po ogródkach i święcą.

2. Napar z szalwii piją od upławów i robią z niego płókanie od bólu gardła.

3. Bywa często wspominaną w pieśniach weselnych.

180. *Sambucus racemosa* L. Bez koralowy — *Katynka*.181. *Sambucus nigra*. Bez czarny — *Buzyna*.

1. Napar z kwiatu piją od kaszlu, kataru i zaziębienia.

2. Jagody z alunem dają farbę niebieską.

3. Korę skrobaną przykładają jako lekarstwo najskuteczniejsze od róży. Na bibułę moeno kredą natartą skrobie się korę bzu z młodych latorośli; odchodząc od krzewu rzuca się podół kawalek chleba lub grudkę soli i trzeba wracać nie oglądając się, cokolwiek by się po za sobą słyszało. Miejsce zajęte różą obwija się tą bibułą i dopiero po upływie doby można tam zajrzeć i przekonać się, że róża z pewnością przygasała.

4. Wierzą powszechnie że po krzakach bzu djabeł przesiadywał lubi.

182. *Saponaria officinalis* L. Mydlnik — *Biłtyji zyrki*.

Hodują po ogródkach dla korzenia, którego odwar piją czasem w uporczywej żółtaczce.

183. *Scabiosa arvensis* L. Swierzbica — *Czortowa boroda*.

Odwar liści i kwiatu dają pić od krosty (świerzby).

184. *Scabiosa succisa*. Czarcikęs — *Czortowa boroda inaksza*.

Wywarem z korzeni i trawy myją rany nad kopytami u koni.

185. *Scirpus lacustris* L. Sitowie — *Sytnyk*, częściej *Karabuza*.

Z dużego sitowia mięksiz przykładają na oparzenie, z drobnego zaś plotą koszyki, robią szczotki i wiechcie do szorowania i wtedy zowią go „chwoszcz“, tak jak i wiechcie z osoki.

186. *Scrophularia nodosa* L. Trędownik — *Borodiawnyk*.

1. Odwar z liści i korzenia dają pić w skrofulach („zołotucha“) i czasem w puchlinie.

2. Soku wyciśniętego i zmieszanego z masłem lub smalcem używają jako maści od krost i parchów.

3. Surowym korzeniem trędownika nacierają brodawki.

4. Nazywają tę roślinę dlatego „borodiawnyk“ że ma korzeń brodawkowaty.

187. *Secale cereale* L. żyto — *Żyto*.

Żyto ma u ludu największe znaczenie dla tego, że daje chleb, który tak dalece jest czczony za świętość, że gdy upadnie na ziemię to podnosząc go całują go, niejako na przeproszenie. Kłosa żyta i czyste ziarno mają też liczne i różnorodne zastosowania w obrzędach dorocznych i tak:

1. Święcą wianki na Spasa i pierwszy rzut zasiewu czyni się tem ziarnem święconem.

2. Snopki wilijny nie może być bez żyta.

3. Gdy syn lub zięć idzie ze „zwarem“ do rodziców, to jest z uwiadomieniem że mu się dziecię urodziło, niesie butelkę wódki i kurę, a w zamian za to rodzice dają mu wódki, lecz pierwaj żyta do niej nasypują.

4. Gdy p. młody wyjeżdża z domu rodziców po żonę, to tańczą w około dzieży od chleba, a w chwili samego odjazdu matka obsypuje go żytem.

5. Gdy p. młody jedzie przez wieś, to znajomi gospodarze zagrządzają mu drogę snopem żytnim, któremu p. młody, zlazłszy z wozu, trzykrotnie pokłonić się musi, a potem zabrać ze sobą, objechać zaś położonego snopa nie wolno.

6. Gdy pan młody wchodzi do chaty po poślubioną żonę, to ona z za stoła rzuca nań żytem.

7. Nieboszczyka gdy wyniosą z chaty, wnet sypią żyto w cztery kąty izby.

8. W czasie kwitnienia żyta nie można prać, praść ani międlieć przedziwa, bo to jest święto rusałek, więc mści się będą.

9. Gdy żyto kwitnie, chleb się wtedy nie udaje w piecu.

10. Zakrętki przez złych ludzi robią się tylko w życie i najszkodliwsze są w czasie jego kwitnienia.

11. Kawałek żytniego chleba kładą w to miejsce, z kąd się wykopało ziele „perestęp.“

12. Dziecku zawiązują do koszulki chleb, sól i węgiel dla ubezpieczenia go od uroków.

13. W wilię św. Andrzeja dziewczki wróżą, wyciągając słomę ze strzechy, a która z nich znajdzie w niej ziarnko żytnie ma dobrą wróżbę.

14. W tenże dzień dziewczęta nasypują żyta na ziemię w izbie i stawiają wodę, a z tego, czy puszczone kogut chwyci jedno lub drugie, wróżą sobie pijaka lub gospodarza za męża.

15. Na Jurja tarzają się po życie i tłuką garnki na posiewach żytnych, aby im urodziło.

16. Gdy po Trzech Królach pop chodzi święcić po chatach, to mają dla niego w pogotowiu swoje kropidełka z kłosów żytnich i te później dają krowom po ocieleniu się.

17. Żyto dla ludzi uprosiła u Boga Matka Boska.

18. Przy pomocy kłosów żytnych znachorki leczą „wołos“ przez zamawianie¹⁾.
Wołyniu str. 86).

19. Dlaczego teraz tak małe są kłosy żytnie, o tem powiada znana legenda miejscowa²⁾.

188. *Secale cornutum*. Rożki żytnie — *Riżki*.

Powszechnie znany i używany środek na poronienie; skutek bywa po zjedzeniu 9 rożków.

189. *Sedum acre* L. Rozchodnik pospolity — *Rozchidnyk*.

1. Dają przeciw czterodniowej febrze, którą leczy sprawiając wymioty, t. j. obrzydając chorobę („brydyt' słabost“).

2. Utarty rozchodnik przykładają na uporezywe wrzody i brodawki.

190. *Sedum Telephium* L. Rozchodnik płaskolistny — *Woronie sało*, *Mołocznyk*.

Liść mięsisty tego rozchodnika, który przykładają na rany i sparzelizny, nazywa się „wornie sało“; korzeń zaś tegoż, który jest podobny do wymienia krowiego z dójkami, zowie się „mołocznyk.“ Ten korzeń usiekawszy, wystawiają przez noc całą na rosę, a nazajutrz rano dają go zjeść dojnym krowom, aby mleka było obficiej.

191. *Solanum dulcamara* i *Solanum nigrum* L. Słodkogorz — *Paslön*.

Dzieci pokryjomu jadają czarne jagody; czerwone zaś sprawiają nudności, lecz nie było przypadku otrucia się niemi.

¹⁾ Ob. „Przyczynek do Etnografii ludu ruskiego na Wołyniu str. 86.

²⁾ Ob. tamże str. 91.

192. *Solanum tuberosum* L. Kartofel — *Kartopla*, *Barabola*.

Oprócz tych dwóch nazw ruskich, dla kartofli w ogólności, słyzy się także moryganka (zapewne amerykanka), pośpizka, lysucha itp. oznaczające rozmaite gatunki kartofli.

193. * *Sonchus* sp.? Ostromlec — *Mołoczaj*.

Z listków i łodygi po złamaniu obficie sączy się płyn mleczny. Świnie jedzą chciwie tę roślinę.

194. *Sorbus aucuparia* L. Jarzębina — *Riabyňa*.

Kawałek świeżego drzewa jarzębiny przyłożony na bolący ząb, uśmierza ból natychmiast; lecz gdy ten ustanie, to już nigdy nie wolno krzywdy robić temu drzewu, t. j. łamać gałązek, obrywać kwiatu i owocu, bo ból jeszcze sroższy wkrótce powróci.

195. *Spiraea Filipendula*. *Tałaban*.

Wywar z korzenia piją w rozwolnieniach dla wzmocnienia żołądka.

196. * *Stratiotes aloides*. *Ryzak*.

Roślina wodna; napar jej piją w krwawej biegunce, a głównie przeciw silnemu rżnięciu w żołądku.

197. *Symphytum officinale*. Żywokost — *Żywokist*.

Korzeniem usmażonym w maśle nacierają kości w bólu krzyżów.

198. *Synapis nigra* L. Gorczyca — *Horczycia*.

1. Nasieniem gorzycy przesypują główki kapusty przy kiszeniu jej z ogórkami.

2. Udużoną gorzycę, pomieszaną z ciastem wziętem z dzieży, kładą jako synapizm na karku lub za uszami od bolu głowy i oczu.

199. * *Tanacetum Balsamita*. *Kanuper*.

Roślina nadzwyczaj aromatyczna, uprawiana po wszystkich ogródkach. Listki kanupru wraz z mięta, stanowią perfumy elegantek wiejskich; gdy idą na tańce lub inne zgromadzenie towarzyskie nakładają sobie listków świeżych w zanadrze. Noszą też do święcenia wraz z innymi ziołami.

200. * *Tanacetum corymbosum*. *Pryworoteń lisowyj*.

Używają go do święcenia.

201. *Tanacetum vulgare* L. Wrotycz — *Pryworoteń*.

1. Sadzą po ogródkach, święcą.

2. Napar z liści piją na osłabienie żołądka i w febrze. Nasionka i kwiat od robaków.

202. *Teucrium scordium* L. Ożanka — *Swyniaczu bulba*.

1. Nazwa ludowa tej rośliny pochodzi ztąd, że świnię bardzo lubią jej korzeń, który z wiosny i w jesieni jest kruchy, żółty i jak-by nabrzmiął.

2. Napar z listków i kwiatu ożanki piją niekiedy na poty.

203. * *Thesium* sp? *Prostudnyk*.

Napar z tego ziółka piją w przeziębieniu i ztąd nazwa ludowa.

204. *Thymus vulgaris* L. Cząber — *Czebryneć*.

1. Ziele używane powszechnie do święcenia.

2. Napar z niego piją od odęcia i od bólu gardła i dzieci w nim kąpią.

205. * *Thlaspi arvense*. *Dzwynnyk*.

Rośnie po polach, używa się do kąpieli dla dzieci.

206. *Tilia*. Lipa — *Łypa*, *Łypyna*.

1. Kwiat lipowy za herbatę powszechnie używany na poty i od kaszlu.

2. Łub z lipy obdzierają na króbkki i do obijania wozów czumackich.

3. Gdy na listkach lipowych występuje klej słodki, „medowaja rosà“, to wróżą z tego rok miodny.

207. *Tormentilla erecta* L. Tormentyla — *Kuracza nohà*.

Odwar z korzenia, lub wódkę na nim nalaną piją od rozwolnienia i boleści żołądka.

208. *Trifolium agrarium* L. Żółta koniczynka — *Chmetyk*.

Kąpią w tem dzieci, aby miały okrągłe i rumiane liczka.

209. *Triticum repens* L. Perz — *Pyrèj*.

Ostudzony wywar z korzeni dają pić w gorączkach.

210. *Triticum vulgare* L. Pszenica — *Pszenycia*.

1. Aby ptaki jej nie psuły, przy pierwszej siejbie pszenicy gospodarz przechodzi wzdłuż roli, trzymając ziarnka jej w ustach i nie mówiąc.

2. Obchodzi się też pole w około z bułką chleba upieczoną przez pierworodnego syna.

3. Obchodzi się też pole z palanicą lub pirogiem zapomnianym w piecu przez gospodynię, lecz to się już zostawia na polu w tem miejscu zkad się zaczęło obchodzić.

4. Gdy w czasie kwitnienia pszenicy deszcz pada i słońce świeci, to zawiedzie się w niej głownia „hołownià.“

211. *Tropaeolum majus* L. Nasturcyja — *Nasturcija*.

Sieją dla ozdoby po ogródkach, a dziewczęta nie tylko stroją się jej kwiatem, lecz go ze smakiem jadają.

212. *Urtica dioica* L. Pokrzywa zwyczajna — *Kropywa*.

1. Wyparzają nią naczynia do mleka i mleko cedzą przez nią.
2. Z młodziutkiej pokrzywy gotują barszcz na wiosnę, a w lecie świnię karmią siekaną pokrzywą.

213. *Urtica urens* L. Żegawka — *Dżygucha*.

Używają jej także, lubo rzadziej, do wyparzania naczyń.

214. *Ustilago Carbo* Tul. Głównia śnieć — *Hołownia*.

Jako chwast rośnie w pszenicy i w olbrzymich rozmiarach w kukurydzy. Zjawia się szczególnie wtedy gdy deszcz pada a słońce świeci w czasie kwitnienia pszenicy.

215. *Vaccinium Myrtillus* L. Czernica — *Czernycia*.

1. Jagody suszone i ugotowane piją od rozwolnienia.
2. Jagody z alunem dają farbę zieloną.

216. *Vaccinium oxycoccos* L. Żórawina — *Żurawłyna*.

Po lasach tutejszych nie rośnie, lecz w zimie dowożą jej jagody z Polesia.

217. *Valeriana officinalis* L. Waleryjan — rus? ¹⁾

1. Odwar z korzenia wykopanego na wiosnę przed kwitnieniem rośliny dają pić przeciw glistom.

2. Powiadają że koty wyszukują sobie tę roślinę i nią się leczą; rzeczywiście lubią one bardzo korzeń waleryjanu.

218. *Verbascum Thapsus* L. Dziewanna — *Korowiak*.

1. Tak samo nazywają i *V. nigrum*.
2. Napar z kwiatu piją w kaszlu, kłóciu i bólu piersi.
3. Masłem usmażonem z tym kwiatem nacierają pobrzękle nogi i ręce, także do ran je przykładają.
4. Liści rozparzonych używają za kataplazm na wrzody.
5. Korzeń dają bydłu w suchotach.
6. Nasienia zamięszonego w gałkach chleba mają używać do odurzania ryb.
7. Cały krzew wetknięty w nory szczurów wypędza je z domu.

¹⁾ Lud zna tę roślinę i używa lecz nie wiem jak ją właściwie nazywa; niektóre kobiety mające syczość z dworem nazywały ją „waryantem“, lecz sądzę, że to jest przekręcenie nazwy „waleryjanu“

219. *Veronica officinalis*. Przetacznik pospolity — *Suchidnyk*.

1. Znają tu około 12 gatunków Przetacznika, które tak samo nazywają, rozróżniając tylko: błotny, wodny, leśny, łąkowy i t. d.

2. Najskuteczniejszym jest łąkowy, używany od kaszlu, bolu piersi i suchot.

220. *Viburnum Opulus* L. Kalina — *Kałyna*.

1. Napar z kwiatu kaliny dają pić od kaszlu, a czasem smażą w tym samym celu jagody w miodzie.

2. Gdy gospodarz złamie kwiat kaliny, to będą późne mrozy na hreczkę.

3. Całe pęki kaliny zachowują na zimę, na zapas dla wesel i chrzcin; na weselu bowiem wraz z barwinkiem ubierają nią korowaj, a na chrzcinach robią z niej i z kłosów zboża bukiety.

4. Kalina występuje najczęściej w pieśniach wszelkich, a szczególnie weselnych.

221. *Vicia Faba* L. Bób — *Byb*.

Jedzą surowy i gotowany; lecz gdy się zaczynają żydowskie święta (zapewne kuczki) bobu jeść już nie można, bo jest robaczliwy.

222. *Vicia sativa* L. Wyka — *Grymputa*.

Sieją na paszę dla koni i owiec.

223. *Vinca minor* L. Barwinek — *Barwinok*.

1. W koniecznem użyciu jest na weselu; w zimie szczególnie z samego barwinku wiją wianek dla p. młodej, w lecie zaś inne zioła do niego dodają. Korowaj nim ubierają, a dawniej i różgę weselną („wilcia.“)

2. Odwarem z barwinku myją głowę dla zapuszczenia kołtuna.

3. W pieśniach, szczególnie weselnych, bywa bardzo często wspomniany.

224. *Viola tricolor* L. Bratek dziki — *Brătiki*.

Kwiat dają dzieciom pić, a całej rośliny używają do kąpeli dla nich.

225. *Viscum album* L. Jemiola — *Omełà*.

Listków jemioly używają do farbowania jaj wielkanocnych na zielono.

226. *Vitis vinifera* L. Winorośl — *Wynohród*.

Znają tylko z dworu, gdzie bywa uprawiane i w pieśniach często wspominają.

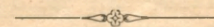
227. *Zea Mais* L. Kukurydza — *Kukuruza*, albo częściej *Kaczany*.

1. Jadają tylko w lecie; mąki z niej nigdy nie robią, a krupy rzadko.

2. Ażeby psy kukurydzy na pniu nie zjadały, potrzeba ją siać o południu, gdy ludzie i bydło przy orce stają na odpoczynek.

3. W odwarze trzech krzaków kukurydzy wyrywanych na „odlew“ kąpią dzieci brzuchate i wątłe.

Oprócz tych znane tu są ludowi jeszcze dwie rośliny, których nazwy botanicznej nie znam, a okazów do zielnika nie zebrałam. Jest to tak zwana „Szowkowoja trawa“, odmiana trawy angielskiej-białoprażkowa, którą dla ozdoby mają po ogródkach i tak zwany, „żowy ty horoszók“ (podobno *Genista tinctoria*? po polsku drok?) używany za lekarstwo przeciw wściekliznie.

Rośliny podaniowe,
o których istnieniu wiedzą i mówią, lecz ich samych nie znają.

1. Trojzile.

Wierzą, że jest ta roślina i szczęście przynosi, lecz trudno ją po-
siąść, podobnie jak i kwiat paproci. W jednej pieśni śpiewają, że
dziewczyna podała za warunek starającym się o nią rywalom, że za
tego pójdzie, kto jej to ziele dostanie.

Oj kto menì trojzile dostane,
Toj zo mnoju na rusznykù stane i t. d.“

2. Lonòk.

Rośnie jakoby po polach, a wyrwany, choć nieumyślnie, na lat
7 szczęście odbiera.

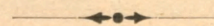
3. Perekoty' pole.

Jakaś roślina polna, która nie rośnie na jednym miejscu, lecz
przerzuca się z miejsca na miejsce.

4. Sporysz.

Roślina stepowa, której w tych stronach niema. Bywa w pie-
śni wspominaną:

„Stelysia, stelysia zelenyj sporysze,
Jak lyst po vodi i t. d.“

Wykaz alfabetyczny roślin.

a) Nazwy polskie.

Agrest 168, — Arcydziałek 19, — Astry 31.
Babka 145, — Bagno 113, — Barwinek 223, — Bez 180
i 181, — Biedrzyniec 142, — Bieluń 74, — Blekot 8, — Blu-
szczyk 97, — Bławatek 53, — Bób 221, — Bobownik 127, —

Boże drzewko 27, — Bratek 224, — Brukiew 41, — Brzoza 39, —
Bukwica 38, — Bulwa 100, — Burak 37, — Bylica 25.

Cebula 13, — Centuryja 84, — Chmiel 104, — Chrzan 59, —
Ciemieryca 101, — Cykoryja 56, — Cytwar 68, — Czarcikęs 184, —
Czarnuszka 129, — Cząber 204, — Czeremcha 155, — Czeresznia 153, —
Czernica 215, — Czosnek 13, — Czworoliś 137.

Dąb 161, — Dygitalis 77, — Dynia 67, — Dziewanna 218, —
Dziurawiec 106.

Fasola 140.

Georginija 72, — Głóg 65, — Głównia 214, Gorczyca 198, —
Goryczka 95, — Groch 144, — Grusza 159.

Harbuz 67, — Horubka 81, — Hreczka 146.

Indyceze nosy 16, — Iwina 178.

Jabłoń 160, — Janowiec 93, — Jawor 4, — Jarzębina 194, —
Jaskier 162, — Jaskółcze ziele 54, Jęczmień 103, — Jemiola 225, —
Jesion 89, — Jeżyna 172, — Jodła 1, — Józefek 107.

Kalina 220, — Kaniańka 69, — Kapusta 40, — Kartofel 192 —
Kasztan 7, — Kąkol 10, — Klon 3, — Kluczyki 151, — Kmin 50, —
Kocie łapki 98, — Koniczynka żółta 208, — Konopie 47, Konwa-
lija 60 i 61, — Koper 87, — Kopytnik 29, — Kosaciec 109, —
Kostrzewa 11, — Krokus 52, — Kruszyna 164, — Krwawnica 117, —
Krwawnik 2, — Krwiściąg 175, — Kuklik 96, — Kukurydza 227.

Łebioda 33, — Len 116, — Leszczyna 64, — Lilija 130
i 131, Lipa 206, Lubystek 114, — Lulek 105.

Łopian 24, — Łotoć 46, — Łubin 118.

Macierzanka 134; — Mak 136, Malina 171, — Malwa 15, —
Marchew 75, — Marona 157, — Melot 124, — Mietlica 22, —
Mięta 125, — Mikołajek 83, — Mokrzyce 18, — Mydlnik 182.

Nagietek 45, — Nasturcyja 211.

Ogórek 66, — Olcha 14, — Orliki 23, — Oset 49, — Osika 149, —
Ostromlecz 193: — Ostrożeń 57, — Owies 35, — Ożanka 202.

Paproć 30 i 148, — Pasternak 138, — Perz 209, — Pietrusz-
ka 139, — Pięciornik 150, — Piołun 26, — Pokrzyk 34, — Po-
krzywa 111 i 212, — Porzeczka 166 i 167, — Powoik 62, — Po-
wój 63, — Poziomka 88, — Proso 135, — Proso tureckie 17, —
Przestęp 44, — Przetacznik 219, — Przytulija 90 i 92, — Pszenica 210.

Rdest 147, — Rosiczka 79, — Rozchodnik 189 i 190, — Ró-
ża 169 i 170, — Rożki 188, — Rumianek 20 i 123, — Ruta 174, —
Rzepik 9, — Rzodkiew 163.

Salata 110, — Sierotki 32, — Sitowie 185, — Skrzyz 80, —
Śluz 122, — Śliwka 154, — Słodkogorz 191, — Słonecznik 99, —
Soczewica 82, — Sosna 143, — Sroczki 76, — Stokłos 42, — Stor-
czyk 133, — Świerzbica 183, — Szakłak 165, — Szatwija 179, —
Szczaw 173, — Szczeć 78.

Tarnina 156, — Tatarak 6, — Tuja 5, — Tormentyla 207, —
Trawa 51, — Trędownik 186, — Trzcina 28, — Trzmielina 86, —
Tytoń 128.

Waleryjan 217, — Widlak 119, — Wiklina 177, — Wilcze
łyko 73, — Winorośl 226, — Wiśnia 141 i 152, — Wrotycz 201, —
Wyka 222, — Wyżlin 21.

Żegawka 213, — Żórawina 216, — Żyto 187, — Żywokost 197.

b) Nazwy ruskie.

Adámowe rebrò 120.

Babyn 36, — Bahno 113, — Bakun 128, — Barabola 192, —
Barwinok 223, — Bedryneć 142, — Bereza 39, — Berczka 62, —
Biłnyk 25, — Biłyi zyrki 182, — Błektot 8, — Bobownyk 127, —
Bodiaki 49, — Borkun 124, — Borodiawnyk 186, — Boże dèrewko 27, —
Brátiki 224, — Brukwa 41, — Bukwycia 38, — Bulba 100, —
B. swyniacza 202, — Buraczki 17, — Burák 37, — Buzynà 181, —
Byb 221, — Byłyna 25.

Chmelyk 208, — Chmil 104, — Chrobost 57, — Chryn 59, —
Cybula 13, — Cytwarowe nasinje 68, — Czanturja 84, — Czebry-
neć 204, — Czemyrcia 101, — Czeremszyna 155, — Czeresznia 153, —
Czerewyczki zuzuli 151, — Czernuszka 129, — Czernycia 255, —
Czòrnaja miata 125, — Czorne zile 121, — Czornobyl 25, — Czor-
topołówch 78, — Czòrtowa borodà 183 i 184, — Czosnyk 13 *bis*.

Dendera 74, — Dereza 119, — Dryk 93, — Dub 161, —
Dzingiel 19, — Dzwynnyk 205, — Dzygucha 213.

Franciowate zile 121.

Grymputa 222.

Harbuzà 67, — Hładysznyk 54, — Hlyk 65, — Hlysynyk 68, —
Hnydnyk 48, Hołoweszki 12, — Hołownia 214, — Horciák 147, —
Horezcycia 198, — Horòch 144, Horubka 81, — Hreczka 146, —
Hrusza 159, — Huròk 66.

Iłcha 14.

Jàblonia 160, — Jaczmìn 103, — Jagrost 168, — Jàhoda czer-
wona 88, — J. czorna 172, — Jalyna 1, — Jasen 89, — Jawor 4, —
Jusypok 107.

Kaczany 227, — Kadyło 111, — Kałacznik 122, — Kałyna 220, —
Kałynka 180, — Kanuper 199, — Kapusta 40, — Kapustelja 31, —
Karabuza 185, — Kasztàn 7, — Kawa 118, — Kislycia 160, —
Kitiachi 17, — Klen 3, — Kmin 50, — Konopli 47, — Kopyteń 29, —
Korowiàk 218, — Kosterewa 11, — Kotki 97, — Kozaczki 16, —
Kozelki 162, — Krasnohołowki 175, — Krokis 52, — Kropywa 212, —
Kropywa hłuchaja 111, — Krowawnyk 2, — Kruszyna 164, — Ku-
kil 10, — Kukuruza 227, — Kuluki 49, — Kùracza nohà 207, —
Kùracza ślipotà 95.

Liszczyna 64, — Lon 116, — Lonòk (2), — Lubystok 114.

Łepecha 6, — Łepùch 24, — Łoboda 33, — Łomynys 58, — Łopùch wodianyj 130, — Łotót' 46, — Łypa 206, — Łypeczycia 90.

Mak 136, — Makowki 130, — Małyna 171, — Marona 157, — Maślanka 115, — Materynka 134, — Medownik 92, — Metłycia 22, — Miata czòrnaja 125, — Mokréc 18, — Moloczàj 193, — Mołocznyk 190, — Morkwa 75, — Mùdyki 97, — Mykołajki 83.

Nasturcija 211, Natiahàcz 77, — Neczùj-witer 98, — Nimy-cia 105, — Nohitòk 45.

Ocerèt 28, — Odkasznyk 91, — Okryp 87, — Omàn 108, — Omelà 225, — Oporyczki 166, — Orych, Oryszyna 64, — Osin-czàk 32, — Osokà 51, — Osòt 49, — Osyka, Oszczyzna 149, — Owès 35, — Ożyna 172.

Panewyczki 23, — Panna-baba 148, — Pàporot' 30, — Pa-slòn 191, — Pasola 140, — Pasternàk 138, — Perekotył pole (3), — Petrowyj batyh 56, — Petruszka 139, — Perestùp 44, — Piatopal-czyk, Piatoperstnyk 150, — Pidlyznyk 71, — Piwnyki 109, — Po-dorożnyk 145, — Podwyhnyk czòłowiczy 158, — P. żonoczy 55, — Polyn' 26, — Powyj 63, — Poziumka 88, — Proskuryna 86, — Proso 135, — Prostudnyk 203, — Pryszczyrnyk 162, — Pryworo-teń 200 i 201, — Prywytucha 69, — Pszenycia 210, — Pyrèj 209, — Pyzdohryz 131.

Rannyk 61, — Rèd'ka 163, — Repiaszki 9, — Riabyna 194, — Rizki 188, — Rokita 177, — Romyn 20, — Rosyczka 79, — Roz-chidnyk 189, — Roza 15 i 169, — Ròżowoje zile 94, — Rubli 31, — Rumianok 123, — Rusàlnyi kwitoczki 76, — Ruta 174, — Ryzàk 196.

Salata 110, — Serdecznyk 141, — Sływka 154, — Smorò-dyna 167, — Soczewycia 82, Sòlnesnyk 99, — Sosnà, Sosnyna 143, — Sòsonka 80, — Sporysz (4), — Starodùb 112, — Stokolòs 42, — Suchidnyk 219, — Suchowerszki 43, — Swyniacza bulba 202, — Sytnyk 185, — Szałwija 179, — Szandra 126, — Szczawèl 173, — Szypszyna 170. —

Talabàn 195, — Tereń 156, — Terlycz 70, — Tiutin 128, — Tmin 50, — Trojzile (1).

Wasyłki 132, — Werbołozà 178, — Wodohlàd 117, — Wo-łosnyk 102, — Wołoszka 53, — Woronie oko 137, — Woronie sa-ło 190, — Wowcza wysznia 34, — Wowcze lyko 73, — Wowczki 85, — Wynohràd 226, — Wysznia 152.

Zemlanoje sercie 133, — Zile swiatohò Jana 106, — Zcstir 165, — Zuzuli czerewyczki 151, — Zyrki 84, — Zyrki bilyji 182.

Žabréj 21, — Žurawlyna 216, — Žyto 216, — Žywokist 197.

B-337